

UYGARLIĞI DOĐURAN HALK

SÜMERLER

Gökhan Tok

Birçok şeyin ilkinin merak ederiz. 'Bu ilk ne zaman yapılmıştı?' diye kendimize sorduğumuz çok olmuştur. Sümer uygarlığından söz ederken merak ettiğimiz birçok ilk'e yanıt bulabiliriz. Dünya kültürünün üzerine kurulduğu bilgi birikiminin temelinde Sümerler vardır. Günümüzden yaklaşık 5000 yıl önce, MÖ 3000'lerde Sümerler yazıyı bulmuşlar, ilk kent devletlerini kurmuşlar, ilk yasaları düzenlemişler, ilk mit ve destan örneklerini vermişlerdi. İnsanlık bir tan sökümü yaşıyordu ve bunu sağlayan Sümerler olmuştu.

MÖ 4. binyılın başlarında Eridu'da, Dicle ile Fırat'ın İran Körfezi'ne döküldüğü yerde yer alan ve bentlerle, kurutma çalışmalarıyla "toprağı sudan ayırmanın" gerektiği bataklık bir kesimde, kuzeyden gelen insanlar toprak tanrısına adanmış bir tapınak yaparlar. Çok geçmeden El Ubeyt'te, Ur'da, Lagaş'ta, Uruk'ta, Gavra'da büyük dinsel yapılar, oturmuş bir mimari özellikle kendilerini belli etmeye başlar. Tarım tanrılarını ve ana tanrıçaları canlandıran kil heykelcikler, cenaze törenlerinin izleri, El Ubeyt kültürü denen bir uygarlığa bağlı insanların dinsel kaygısına tanıklık eder. Kili, put yapımından başka çeşitli aletler, sözgelimi kantarlar, sapan topları gibi araçların yapımında kullanırlar. Zanaatçılar altını işler, bakırı kurşunlu kalıplara dökerek biçimlendirirler. Ticaret canlıdır. İran yaylasındaki kervan merkezleriyle, Sus ve Sialk'la bağlantılar kesintisiz biçimde sürdürülmektedir. Buralardan çeşitli madenler, lacivert taşı gibi değerli taşlar, süslü çömlekler getirilir. Bu kültür kısa sürede ilk sınırlarının dışına taşarak tüm Mezopotamya'ya yayılır. İşte bu dönemde doğudan, büyük olasılıkla da Kafkasya'dan gelen bir halk çıkar ortaya: Sümerler. Bu insanlar süslü çömlek yapmayı bilmezlerse de mimarlıkta çok ustadırlar. Böylece Hafce'de, Gavra'da, Eridu'da, özellikle de Uruk'ta görkemli tapınaklar yükselir. Bu devasa, dikdörtgen ya da oval tapınakların çok sayıda oda ve hücreleri vardır.

İlkel siteler kısa sürede devlet biçiminde örgütlenmekte gecikmezler. İktidarın kullanılması başlıca iki gücü: savaş önderiyle başrahibi karşı karşıya getiren çekişmelere yol açar; din ağır-

Sümerlerin en görkemli yapıları tanrılar için yaptıkları zigguratlardı.

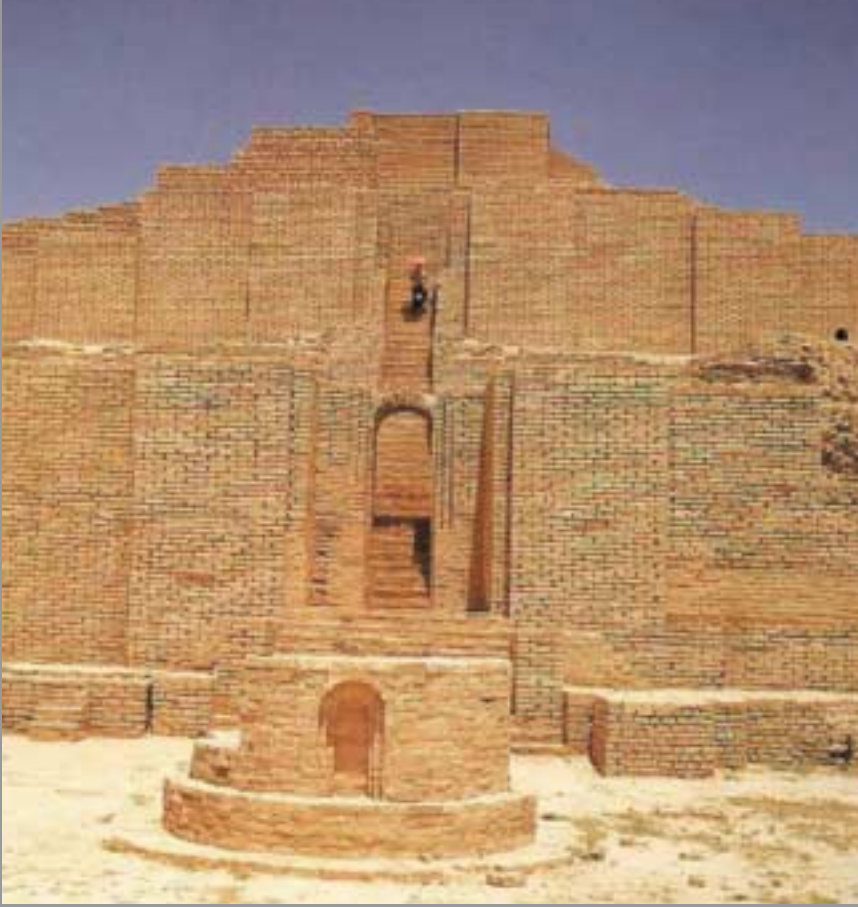
lığını duyurur. Çok geçmeden Babil yakınlarındaki Cemdet Nasr'da, renkli süslü seramik belirir; damga ve oyma silindir mühürler yaygın biçimde kullanılmaya başlar. Buyruklar, hesaplar, antlaşmalar tabletlere çivi yazısıyla geçirilirdi.

Bu dönemin en önemli olaylarından biri büyük tufandır. Günümüzde kutsal kitaplarda Nuh tufanı olarak bilinen büyük su baskınının kökeni Sümer'dedir. Söylenceye göre tanrılar insanlara kızdıkları için onları cezalandırmaya karar verirler. Kentlerin su altında kalmasına neden olan yağmurlar gönderirler insanlığın üzerine. Sellerden yalnızca Utnapiştım ve ailesi kurtulur. Söylence tüm dünyayı sular altında kalmış gibi gösterse de işin aslı elbette biraz daha farklı. O dönemde şiddetli yağışlar sonucu Fırat ve Dicle nehirlerinin taşması bu bölgede yer alan kentlerin sel felaketine uğramalarına neden olmuştu. Bu yıkım, Sümer

uygarlığının atılımını bir süre durduracak ölçüde şiddetli olmuş, insanların imgelemi öylesine sarsılmıştı ki, bu su baskınına sonradan evrensel boyutlar verildi. Nitekim benzer söylenceler akarsu kıyılarında kurulan bütün uygarlıkların mitolojisinde yer alır. Kurak bölgelerde yaşayan halklardaysa tam tersine, verimli toprakların yitmesi, büyük göllerin, denizlerin kuruması üzerine söylenceler vardır.

Başlangıçta her Sümer kenti bir doğa gücünü simgeleyen bir tanrının koruyuculuğuna verilmiştir. Ama tufandan sonra tanrılar insanlaşırlar. Devlet dininde Eridu kentinin su tanrısı Enki'nin, tarım tanrıçası Nidaba'nın ve daha birçok tanrıların yerini, büyük olasılıkla Sami kökenli olan daha gelişmiş tanrılar alır yavaş yavaş. Sonunda tanrılar arasında korudukları kentin gücüne göre hiyerarşi kurulur. Rahipler tanrılar arasında bir soy zinciri oluşturmak amacıyla yeni tanrı-

Sümer uygarlığının inşa ettiği zigguratlardan çok azı günümüze kadar gelebilmiştir. Resimde bunlardan birinin giriş kapısı görülüyor.

lar yaratır, eski tarım tanrılarıyla bunlar arasında bağ kurarlar.

Sümerler denince akla gelen en önemli şeylerden biri de çivi yazısıdır. Bilinen ilk yazı olan Sümer yazısının ne zaman başladığını bilemiyoruz; çünkü bize kadar gelen ilk göstergeler, belirtilmek istenen nesnenin çok basitleştirilmiş resimlerinden başka bir şey değildir. "Piktografik" diye adlandırılan yazıdır bu. Bu yazıyla ancak çok basit düşünceler anlatılabilir; soyut kavramların anlatılması olanaksızdır. 3. binyılın başlarına doğru yeni bir yazı biçimi belirir. Birincisinden türetilmiş olan bu yazıda bir nesnenin resmi, yalnızca bu nesneyi göstermekle kalmaz, soyut bir düşünceyi de dile getirebilir. Önce yalnızca rahip-krallarca kullanılan bu bilim, tüccarlar arasında da kısa sürede yayılır. Sümerler insanlığa, deneyimlerin kalıcı olması olanağını vermişlerdir.

Ortadoğu'da yaşayan Sami halkının dışarıdan gelen Sü-

merler tarafından yenilgiye uğratılması iki halk arasında Mezopotamya'nın yönetimi için başgösteren mücadelenin sonu olmadı. Arap yarımadasından gelen göçlerin yardımıyla Samiler güçlerini yeniden kazandılar ve daha da saldırganlaştılar. Neredeyse iki yüz elli yıl süreyle (MÖ 2600-2350) site devletler birbiriyle boy ölçüştüler. Savaşların, kentlerin yağmalanmasının, yakıp yıkmanın sıkça görüldüğü bir dönemdi bu. Birbiri ardından bir-iki

kuşak boyunca değişik siteler üstünlüğü ele geçirdiler.

MÖ 2320'de Umma sitesinin kralı Lugal Zagizi, diğer rakiplerini ezerek Ur, Uruk, Lagas sitelerini ele geçirip yağmalar, tanrılarını alıp kendi sitesine götürür. Böylece Sümer sitelerinin birliğini kurmaya girişir. Zaferiyle sarhoş olarak bir fetih başlatır. Bundan böyle rahiplerden kesinlikle ayrılan Sümer kralı, "otlar gibi kalabalık" ordularının başında, Yukarı Fırat ve Dicle vadilerini kuşatmaya gider. Egemenliğini Aşağı Deniz'den Yukarı Deniz'e, yani İran Körfezi'nden Akdeniz'e kadar genişletir. Elli kral önünde diz çökmektedir; Sümer, çevresini egemenliği altına almıştır. Lugal Zagizi'nin Mezopotamya'ya benimsetmiş olduğu egemenlik, varlığını çeyrek yüzyıl sürdürdükten sonra, MÖ 2300'e doğru çökerek yerini Sargon'un Sami imparatorluğuna bırakır. Bu galip komutan prensler soyundan değildir. Babası bilinmez; bir tapınak fahişesinin oğludur ve gizlice dünyaya getirilmiştir. Hz. Musa'nın ırmağa bırakılması söylencesinin ilk örneği Sargon hakkında anlatılan öyküde karşımıza çıkar. Annesi tarafından bir sepetin içinde ırmağın akıntısına bırakılan Sargon, bir su taşıyıcısınınca kurtarılır; büyüyünce de Kiş kralının subaylarından biri olur. Sümer ordusu kenti fethederken kaçmayı başarır. Orta Fırat üzerinde Akad'da bir ordugah kurar. Bir süre sonra savaşta Lugal Zagizi'yi yenmeyi başarır. Lugal Zagizi tutsak edilir, zincire vurulup Nippur'a dek sürüklenir. Burada rüzgar tanrısı Enlil tapınağının kapısı önünde bir kafes içinde halka gösterilerek küçük düşürülür.

Sümer'in egemenlik düşü yıkılmıştır. Yıkıcısı, ilk Sami imparatorluğunu yaratır. Otuz dört savaş sonunda Sargon, Elam'ın başını ezer, Sümer ülkesini dizgin altına alır, kuzeyde Asur'u, batıda Amurruların ülkesini buyruğu altında birleştirir. Yalnızca bir imparatorluk kurmakla kalmaz, bir sülale de kurar.

Sargon sülalesinin saltanatı altında Mezopotamya ilk kez bir devler görünümü sunar. Görünüşe bakılırsa Sargon sülalesi, imparatorluk halklarının çeşitliliğini göz önüne almasını bilmiş, Samilerin çoğunlukta

olduğu bölgeleri doğrudan kendi otoritesi altında tutarken, egemenlik hakkı karşılığında Sümer sitelerini o sitelerin prenslerine bırakmıştır. Samiler, Sümer dinsel inançlarını özümsemişlerdir. Güneş tanrısı Şamaş, Utu'yla birleşmiş, tanrıça İştara da karşılığını bereket tanrıçası İnanna'da bulmuştur. Sümerce Akadca'nın yanında resmi dil olarak kalır. Yöneticiler Samiler arasından atandığı gibi, Sümerler arasından da atanır. Çok geçmeden karşılaştırmalı Sümerce-Akadca sözcük listeleri ortaya çıkar. Bunlar bilinen ilk sözlüklerdir. Bir süre sonra Akad istilasını Gutu adı verilen bir başka kavim tarafından sona erdirilecektir.

MÖ 2060 yılına doğru bir Ur prensi, ülkesinden Gutileri kovar ve yeniden Sümer egemenliğini hakim kılar. Sümerler yeniden özgür olup birleştiklerinde tam anlamıyla bir rönesans yaşarlar. Ur kenti kralı Ur-Nammu ve ondan sonra gelenler yeniden güçlenirler. Yerini aldıkları Sargon gibi, kendilerine Sümer-Akad kralı unvanını vermektedirler. Ar-

tık alışılmış olan bu unvan, ortak bir uygarlıkta birleşmiş Sümerlerle Samilerin kaynaşmasını dile getirecektir. Hükümdarlar adlarını her iki dilde alırlar. Ur-Nammu, yakın geçmişte ortaya çıkarılmış olan yasalar bütünü yapıcısı olmuştur. Bu yasalar dünyanın en eski yasaları olarak bilinir. Binlerce yıldan sonra, bugün bize yabancı gelmeyen bir toplumsal ahlakın yankılarını buluruz yasada. Sözgelimi kral namuslu olmayan memurları kovduğunu, doğru ve bozulmaz ölçü ve tartılar getirdiğini, dulları ve yetimleri güçlülerin pençesine düşürmemeye özen gösterdiğini anlatır. Hükümdar, bağlı beylerinden mutlak bir boyun eğiş beklemez. Bunun örneği Lağaş'ta da görülür. Bu kentin prensi Gudea son derece bağımsız davranır, yakın komşularını da hükmü altında tutar. Tapınaklar ve saraylar kurucusu Gudea, kendi adına heykeller yaptırır, mühürler bastırır.

Ur'daki kraliyet mezarından çıkarılan Kral Meskalamduğ'un miğferi (solda).
Ur'daki kazılarda bulunan süslemeli boğa başı (üste).

Bir süre sonra Mari kenti de neredeyse tam bağımsızlık içinde parlak bir uygarlık geliştirecektir.

Mezopotamya'yı bir kez daha birleştirmeyi başarmış olan 3. Ur sülalesi hükümdarları da, yerlerini aldıkları Akadların karşılaştıkları güçlüklerle pençeleşirler. Akadlar gibi Sümerlerin de göğüs germek zorunda kaldıkları kuzey dağlıklarına bu kez batıdan gelen yeni bir tehlike de eklenir: Amurrular. Arabistan çöllerinden çıkmış olan bu Sami göçebeler, Suriye-Filistin kıyı şeridinden Mezopotamya'ya girmeye başlarlar. Savaşçılıkta tartışılmaz bir üstünlük gösterirler, çünkü daha 2. binyılın başında Asur, Babil, Mari, Kiş ve Larsa üzerinde bu soyun prensleri hüküm sürmüştür. İran'ın güneyinden gelen Elamlılar da karışıklıklardan yararlanarak Ur'u ele geçirirler. Yeni Sü-

mer egemenliği sona ermiş, siyasal açıdan Sümer, tarihten silinmiştir.

Yazının temellerini atmış, tanrıların onuruna Antik çağın en görkemli yapılarını yükseltmiş olan bu insanlar, yerlerini yeni gelenlere bırakırlar. Ne var ki Elamlılar zaferlerinden yararlanamazlar. İsin ve Nippur'un Amurrulu kralı, Ur'u kısa sürede ele geçirir. İsin yüz yıl boyunca ülkelere hükmedecek, sonra Larsa hükümdarlarıncı yenilecektir. Mezopotamya'da karışıklık sürerken, Babil uygarlığı yavaş yavaş şekillenmektedir. Bir süre sonra bölgedeki bu savaş, güçlü bir efendinin yönetimi altında son bulur. Bu, Hammurabi'dir.

Sümer Uygarlığı Keşfediliyor

Sümerce'nin çözülmesi Akadca ve Mısır dillerinden önemli bir ayrıntıyla ayrılır. Sümerolojinin gelişmesini azımsanmayacak ölçüde etkileyen bir ayrıntıdır bu. Çünkü Mısır, Asur ve Babil konularında araştırma yapan bi-

Ur'daki kraliyet mezarında bulunan bu resimde askerler, çiftçiler, müzisyenler gibi halkın değişik kesimlerinden insanlar görülüyor. (Üstte) Altın ve lapis lazuliden yapılmış aslan başlı şahin figürü (sağda).

lim adamlarının yararlanabileceği Kitabı Mukaddes gibi klasik ve post-klasik birçok kaynak vardır. Yalnızca Mısır, Asur, Babil gibi adların bilinmesinden değil, aynı zamanda halkların kültürünün de bütünüyle bilinmez olmayışından. Buna karşın Sümerler hakkında durum oldukça farklıydı. Bilinen kayıtların hiçbiri Sümerlerden söz etmiyordu. Bu anlamda Sümer dilinin çözülmesi, oldukça önemli bir keşifti.

Tarihsel olarak, Sümerce'nin çözülmesi Akadca'nın çözülmesinin bir sonucudur; bunu da Persçe çivi yazısının çözümü izlemiştir. 1765'te Danimarkalı gezgin ve bilim adamı Carsten Niebuhr, Persepolis anıtlarındaki çeşitli yazıtların özenli kopyalarını çıkarmayı başardı. Bunlar 1774 ve 1778 yılları arasında yayımlandı ve çok geçmeden üç dilli oldukları anlaşıldı. Bunun anlamı, aynı yazıtların üç farklı dilde yinelenmiş olduğuydu. Anıtlar Persepolis'te bulunduğu için, bu kanı mantık dışı değildi. Ahameniş hanedanının bir ya da daha fazla kralı tarafından yazdırılmışlardı ve her yazıtın ilk uyarlaması Persçeydi. Şans eseri, yaklaşık olarak aynı sıralarda Hindistan'da araştırma yapmış ve Avesta'nın çevirilerini yapmış olan Duperron'un çabalarıyla Persçe, Batılı bilim adamları arasında bilinen hale gelmişti. Böylece Alman bilim adamı Grotfend 1802'de, Persçenin yeni edinilen bilgisinin, ve Kitabı Mukad-

des ile diğer klasik kaynaklarda Ahameniş adlarının kullanımının yardımıyla Persçe uyarlamasının büyük bölümünü çözmeyi başardı. Sonraki yıllarda çok sayıda bilim adamı tarafından eklemeler ve düzeltmeler yapıldı. Ancak bu konuda en büyük başarı İngiliz H. C. Rawlinson'a aittir. İngiliz istihbarat örgütünün bir üyesi olan Rawlinson'un ilk durağı Pers dili üzerine araştırma yaptığı Hindistan'dı. 1835'te İran'a gön-

Mari kentinde bulunan oturan adam heykeli.

derildi. Orada Behistun kayalarında muazzam üç dilli yazıtın varlığını öğrenerek onun kopyasını çıkarmaya karar verdi.

Behistun yazıtının Persçe uyarlaması 414 dizeden oluşur, Elamca uyarlaması olarak bilinen ikincisi 263 dizeden oluşur; üçüncüsüyse Akadca uyarlamasıdır ve 112 dizeden oluşur. Rawlinson 1835-1837 yılları arasında Persçe uyarlamasının 200 dizesini kopyalamayı başardı. 1844'te buraya yeniden gitti ve Elamca uyarlamasının yanısıra Persçe olanın da kopyalanmasını tamamladı. Buna karşın Akadca yazıt öyle bir yerdedi ki kopyalaması olanaksızdı ve 1847 yılına dek metnin kalıbını çıkarmayı başaramadı.

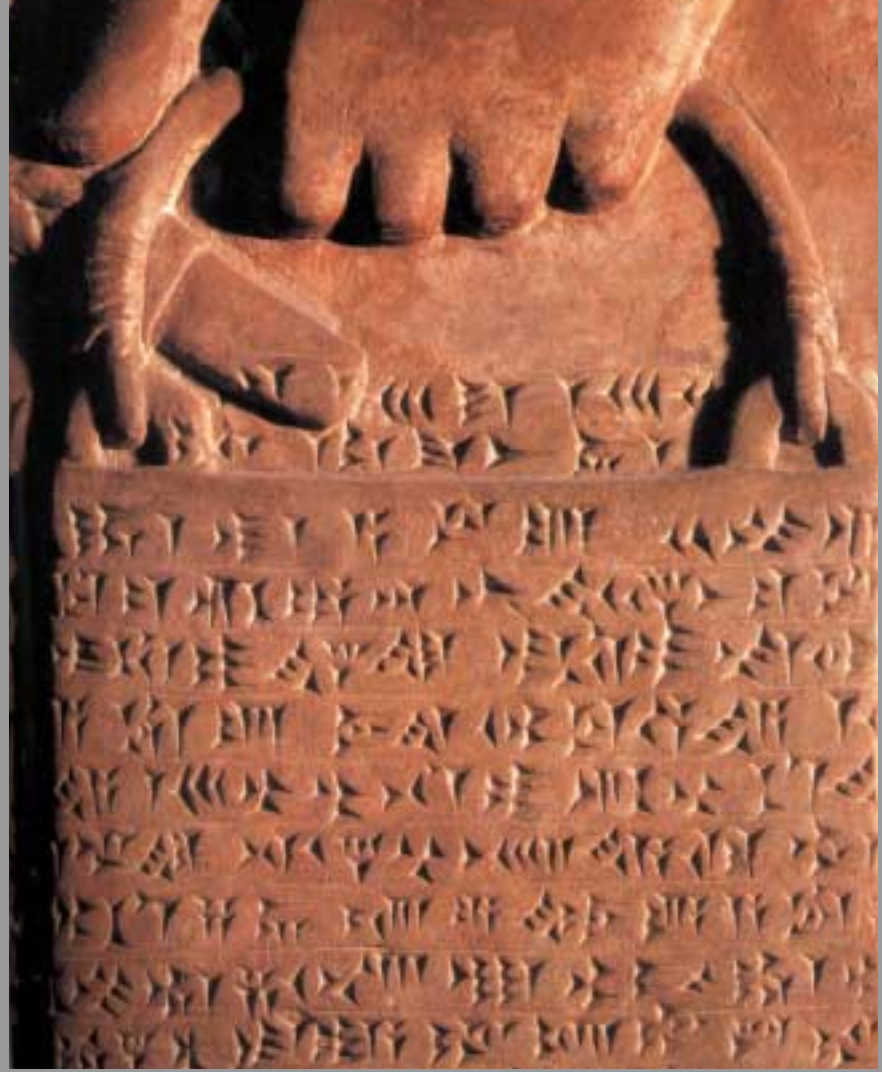
Rawlinson 1846 yılında Journal of the Royal Asiatic Society'de Behistun yazıtının Persçe çevirisini ve yazıtın özgün halini birlikte verdiği incelemesini yayımladı. Bununla birlikte Persçe metnin nihai çözümlemesinden çok önce, Persepolis yazıtlarının üçüncü uyarlamasıyla batı Avrupa'da büyük ilgi uyanmıştı. Çünkü çok geçmeden bu dilin Nino-

va ve Babil'le özdeşleştirilebilecek yerlerden çıkarıldığı; şimdi Avrupa'ya götürülmüş olan sayısız yazıt ve tuğla, kil tabletler, kil silindirlerde bulunan yazı ve dil olduğu anlaşılmıştı. 1842'de Fransızlar, Botta yönetiminde Horsaabad'da kazılara başladılar. 1845 yılında da Layard, Ninovalı kazılara başladı. Bu bölgelerde çok sayıda yazılı kil tablet ortaya çıkarıldı. Bundan dolayı 1850'lerde Avrupa'da Persepolis ve Behistun yazıtlarının üçüncü uyarlamasıyla aynı yazı ve dilde yazılmış, çoğunlukla Asur bölgelerinden gelen fazla sayıda yazıt vardı. Bu dilin çözülmesi, süreç içinde Sami dil grubuna ait olduğunun oldukça erken anlaşılmasıyla, bir yandan çok basitti. Diğer yandan, çok geçmeden anlaşıldığı gibi, grammerinin alfabetik olmaktan çok hecesel ve ideografik olması, yapısını karmaşık hale getiriyordu. Akadca ya da Asurca'nın çözülmesinde öncülük eden kişi, İrlandalı bilim adamı Edward Hincks'ti. Ancak

ikinci büyük katkı Rawlinson tarafından yapılmıştı. 1851'de, büyük üç dilli metnini tek başına çıkardığı Behistun yazıtının Akadca uyarlamasının metnini ve çevirisini yayımladı.

Behistun yazıtı üzerine uzun süre çalışmalar yapıldı. Ne var ki uzunca bir süre Sümerler hakkında duyulan ya da söylenen hiçbir şey yoktu. Bununla birlikte 1850'nin başlarında Hincks, Sami halklarının çivi yazısı dizgesini Asur ve Babil'in icat ettiğinden kuşkulandırmaya başladı. Sami dillerindeki sesli harf fazlasıyla değişkenken, sessiz harf sabit öğedir. Bundan dolayı, Samilerin, sesli harfin sessiz harf gibi değişmez görüldüğü gramerin hecesel bir dizgesini icat etmiş olmaları tuhaf görünüyordu. Üstelik yazıtı Samiler icat etmişse, Sami sözcükleri için işaretlerin hecesel değerlerinin bulunabilmesi beklenirdi. Ama durum hiç de böyle değildi. Sözcüklere ya da öğelere dönüşen hecesel değerlerin hiçbir Sami karşılığı yoktu. Bundan yola çıkarak Hincks, çivi yazısı dizgesinin Mezopotamya'da Samilerden önce bulunan, Sami olmayan bir ulus tarafından bulunduğundan kuşkulandırmaya başladı. 1855'te Rawlinson Journal of the Royal Asiatic Society'de yayımladığı yazısında, Nippur, Larsa ve Uruk gibi güney Babil'deki bölgelerde bulunduğu, Sami dilinde olmayan tuğla ve tabletlerdeki yazıtlardan söz eder. 1856'da Hincks bu yeni dil sorununu ele aldı; Ninova kazılarında British Museum'a getirilmiş iki dilli yazıtların ilk örneklerini verdi. Bu dile, Asur ve Babil'de konuşulmuş Sami dillerine bugün verilmiş adlar olan "İs-kitçe" hatta "Akadca" isimleri verildi. Buna karşın 1869'da Fransız bilim adamı Oppert, görkemli "Sümer ve Akad kralı" başlığını temel alarak, Akad'ın Sami kökenli nüfusunun yerleştiği ülkeyi gösterdiğini farkettiler. Çivi yazısını bulanlara da Sümer ve konuştukları dile Sümerce adını verdi. Buna karşın Asur uygarlığı araştırmacılarının çoğunluğu Oppert'e katılmadı ve uzun yıllar Sümerce yerine Akadca adı kullanılmaya devam etti.

Sümer'de matematik hesapları altmış tabanına göre yapılıyordu. Onlarla, yüzlerle, binlerle saymak yerine, varlıkları ve nesnelere altmışar altmışar ve altmışın katlarıyla öbeklemişlerdir. Günümüzde de bu tabanın izleri

Piktografik işaret MÖ yaklaşık 3100									
Açıklama	Yıldız	? Ufuktaki güneş	? dalga	arpa başağı	boğa başı	çanak	baş ve çanak	bilek	?sarmalanmış beden
Çivi yazısı MÖ yaklaşık 2400									
Çivi yazısı MÖ yaklaşık 700									
Okunuşu	dingir, an	u, ud	a	se	gu	nig, ninda	ku	du, gin, gub	lu
Anlamı	tanrı, gökyüzü	gün, güneş	su, tohum, çocuk	arpa	sığır	yemek	yemek yemek	yürümek, durmak	adam

gözle görünür biçimde korunmuştur: Zaman ölçüsünü saatlerle, dakikalarla, saniyelerle; yay ve açılı ölçülerini dakikalarla, saniyelerle dile getirirken altmış tabanını kullanırsınız.

Sümerlerin varolduğunun keşfedilmesini izleyen uzun yıllarda, çözülmesi ve araştırılması gereken eldeki kaynak malzemenin neredeyse tamamı, Ninova'daki kazılarda ortaya çıkarılmış Asurbanipal kütüphanesinin iki dilli metinler ve hece yazıtlarından ibaretti. Bu malzemeler MÖ 7. yüzyıldan, yani Sümerlerin siyasi varlıklarının ortadan kayboluşunun on beş yıl sonrasından kalmadır. Sümer bölgelerinde bulunan malzemeye çok az sayıda tuğla, tablet ve silindirden iba-

retti. Bununla birlikte 1877'de ilk başarılı kazılar başladı. O yıl De Sarsec başkanlığındaki Fransız kazibilimciler, Lagaş'ın erken Sümer devri kenti Telloh'da kazıya başladılar. Kesintilerle günümüze dek gelen bu kazıda ilk önemli Sümer eserleri gün ışığına çıkarıldı. Bunlar arasında İşakku adlı bir Lagaş prensinin eşyalarının yanısıra Sargon öncesi ve 3. Ur devirlerinden kalma yüz binden fazla tablet ve parça bulunuyordu.

Kaynaklar
Kramer, S. N., Sümer Mitolojisi, Çev: Hamide Koyukan, Kabalıcı Yayınları, 1999
Kramer, S. N., Tarih Sümer'de Başlar, Çev: Kaan İren, Kabalıcı Yayınları, 1992
Crawford, J. H., Sumer and Sumerians, Cambridge, 1991
Parrot, A., Sumer und Akkad, C. H. Beck Verlag, 1983